

ΣΤΑΥΡΟΥ Α. ΒΟΥΤΥΡΑ

**ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΑΡΑ ΤΗ ΠΑΝΤΕΙΩ ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**Η ΕΚ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΝ
ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ**

(Σελίδες 159—176)

Η ΕΚ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΝ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ*

Προφανής είναι ο σύνδεσμος του εργατικού δικαίου προς την οικονομική ανάπτυξη. Είναι συνεπώς φυσικόν, ή καταπληκτική οικονομική ανάπτυξις τῆς ἐποχῆς μας¹ νὰ συντείνῃ εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ αὐτῶν τῶν θεμελιῶν τοῦ εργατικοῦ δικαίου.

Ὁρθότερον θὰ ἦτο νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ἀλληλεπιδράσεως εργατικοῦ δικαίου καὶ οἰκονομίας. Ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ εργατικὸν δίκαιον ἀποτελεῖ συνάρτησιν τῶν οἰκονομικῶν ἐξελίξεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπιδρᾷ καὶ αὐτὸ ἐπὶ τῶν ἐξελίξεων αὐτῶν, διότι ρυθμίζει τὸν τρόπον χρησιμοποίησεως καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας². Ἐκ τῶν ρυθμίσεων τοῦ εργατικοῦ δικαίου καθίστανται, λέγουσι οἱ Rivero καὶ Savatier³, ἐπαχθέστεροι οἱ ὄροι τῆς παραγωγῆς. Πίεσις ἐπὶ τῶν τιμῶν, ἀλλὰ καὶ ἄνοδος τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τῶν μισθωτῶν, νέαι διέξοδοι τῆς παραγωγῆς. Ὁ παράγων ἐργασία ἀποτελεῖ τὴν κοινὴν περιοχὴν τοῦ εργατικοῦ δικαίου καὶ τῆς οἰκονομίας⁴. Ἡ εἰσαγωγὴ κανόνων πρὸς ρύθμισιν τῶν συνθηκῶν ἐργασίας προκαλεῖ ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιβολὴ οἰκονομικῶν μέτρων ἔχει τὰς ἐπιπτώσεις τῆς ἐπὶ τῆς ἐργασίας.

(*) Ἀνακοίνωσις, γενομένη ὑπὸ τοῦ ὑφηγητοῦ κ. Σταύρου Βουτυρᾶ πρὸς τὸ Γ' Συνέδριον Οἰκονομικῆς Ἀναπτύξεως (περιόδου 1968-1972, ὀργανωθὲν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Σπουδῶν Οἰκονομικῆς Ἀναπτύξεως εἰς τὰς 11-14/4/73) εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὴν 13ην Ἀπριλίου 1973.

1. Πρβλ., ἀντ' ἄλλου, Ε. Πανᾶ, Οἰκονομικὴ τῆς ἀναπτύξεως, Α', 1971.

2. Μαντζούφας, εἰς «Ἐργατικὸν Δίκαιον καὶ Οἰκονομία», 1962, 1. Πρβλ. Δελγηγιάννην, εἰς Μαθήματα ἐργατ. δικαίου, 1960, σελ. 13.

3. Droit du travail, σελ. 15. Ἀπὸ συστηματικῆς ἀπόψεως τὸ ἐργ. δίκαιον ἀποτελεῖ ἐν ἀποτελεσματικώτατον μέσον προσανατολισμοῦ τῆς οἰκονομίας τοῦ κράτους. Οὕτω (ἀνωτ., σελ. 32), τὸ πρόβλημα τοῦ μισθοῦ τίθεται εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πολιτικῆς εἰσοδημάτων.

4. Πρβλ. Μαντζούφας, Οἰκονομικὸν Δίκαιον, 1960, 1.

Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, κατὰ τοὺς Camerlynck καὶ Lyon — Caen ⁵, παί-
ζει ρόλον κινητηρίου οικονομικῆς δυνάμεως. Λόγος ὑπάρξεώς του εἶναι ἡ βελ-
τίωσις τῶν ὄρων ζωῆς καὶ ἐργασίας τῶν μισθωτῶν. Ἄλλὰ δὲν δύναται νὰ
πραγματοποιήσῃ παρὰ τὸ ἀπὸ οικονομικῆς ἀπόψεως δυνατόν. Ὑφίσταται
τὴν οἰκονομικὴν συγκυρίαν, ὅπως π.χ. σήμερον τοὺς ἀντικτύπους τοῦ αὐτο-
ματισμοῦ.

Θὰ πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι, παρὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀλληλεπίδρασιν
ἐργατικοῦ δικαίου καὶ οἰκονομίας, ἡ ἀλληλεπίδρασις αὕτη δὲν σημαίνει ὅτι
τὸ ἐργατικὸν δίκαιον εἶναι αὐτομάτως συνδεδεμένον μετὰ τὴν οἰκονομικὴν ὑπο-
δομήν. Καὶ τοῦτο διότι ὁ κλάδος αὐτὸς τοῦ δικαίου ἐπηρεάζεται ἀπὸ πολιτι-
κοκοινωνικοὺς συντελεστές ⁶. Οὕτως αἱ ὑποχρεωτικαὶ ἄδειαι μετ' ἀποδοχῶν
ἐπεξέτειναν τὰς ρυθμίσεις του εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀναψυχῆς ἢ συνδικαλι-
στικῆ ἐλευθερίας καὶ ἡ προστασία τῶν συνδικαλιστικῶν στελεχῶν ὀφείλονται
εἰς κοινωνικοπολιτικούς λόγους· τὸ αἴτημα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης μετε-
βλήθη εἰς πολιτικὸν σύνθημα καὶ ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς συνει-
δήσεως τῶν λαῶν ⁷.

Οὐχ ἤττον ὅμως αἱ σχέσεις τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου πρὸς τὸ οἰκονομικὸν
σύστημα παραμένουν στεναὶ καὶ μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ μελετῶμεν τοὺς ἐκά-
στοτε παράγοντας ὅτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν του καὶ τὸν μετα-
σχηματισμὸν του. Αἱ διακρίσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμε ἄλλοτε ὁ Fr. Perroux ⁸
εἰς ἀνασταλτικόν, προστατευτικὸν καὶ, τέλος, ὀργανωτικὸν ἐργατικὸν δίκαιον
καὶ τὰς ἐτοποθέτει εἰς τὰς ἀντιστοίχους φάσεις τοῦ γεννωμένου καπιταλισμοῦ,
τοῦ φιλευθεροῦ τοιοῦτου τῶν μικρομεσαίων ἐπιχειρήσεων καὶ τοῦ καπιτα-
λισμοῦ τῶν μονοπωλίων καὶ τῶν μεγάλων ἐνοτήτων διατηροῦν, νομίζω, καὶ
σήμερον τὴν ἀξίαν των.

Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ἐπέκτασις τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου οἰ-
κονομικὴν ἔχει τὴν αἰτίαν. Οὕτως, ἡ ἀνάγκη προσλήψεως προσωπικοῦ ἐπὶ
συμβάσει ἰδιωτικοῦ δικαίου εἰς τὸ Δημόσιον καὶ τὰ Νομικὰ Πρόσωπα Δημο-

5. Droit du travail, παράγρ. 27 καὶ 30.

6. Ἐνθ' ἀνωτέρω, παρ. 23. «Εἰς τὸ ἐργατικὸν δίκαιον τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ οἰκονο-
μικὸν στοιχεῖον ἀντιτίθενται, ἀλλὰ καὶ ἀλληλοσυμπληροῦνται». «Ὁ συντονισμὸς τοῦ οἰ-
κονομικοῦ πρὸς τὸ κοινωνικὸν στοιχεῖον ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς κεντρικὰς δυσκολίας τοῦ
παρόντος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῶν ἀποφασιστικῶν σημείων τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ μέλλοντος», ἔ-
γραφεν ὁ Fr. Perroux (Le nouveau droit du travail, 1943, σελ. 537).

7. Βλ. Γρηγ. Κασιμάτη, Μαθήματα Κοινωνικοῦ Δικαίου καὶ Κοινωνικῆς
Πολιτικῆς, 1967, κεφάλ. ΙΑ', σελ. 382-383.

8. Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 18-19. Μία ἀπὸ τὰς ἐρμηνείας περὶ τοῦ ἱστορικοῦ ρόλου τοῦ
ἐργατικοῦ δικαίου εἶναι ὅτι τοῦτο ἀποβλέπει διὰ τῶν παρεμβάσεών του εἰς τὴν διόρθωσιν
τῶν ἀτελειῶν τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος. Αἱ διαπιστώσεις, ὅμως, αὐταί, λέγει ὁ
Perroux, ἀφοροῦν εἰς τὸ προστατευτικὸν ἐργατ. δίκαιον (ἀνωτέρω, σελ. 300).

σίου Δικαίου, ή στροφή τῆς οἰκονομίας πρὸς τὰς ἐθνικοποιήσεις, διατηρουμένης τῆς ἰδιωτικῆς μορφῆς τῶν ἐπιχειρήσεων, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀπὸ ἀπόψεως προσώπων ἐπέκτασιν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου.

Ἀπὸ ἀπόψεως καθ' ὕλην ἐπεκτάσεως, ὁ σύνδεσμος μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν εἶναι ἔτι μεγαλύτερος. Ἐκτὸς τῆς ἐπεκτάσεως τῶν τύπων τῆς συγχρόνου ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος, αἱ νέαι μορφαὶ τῶν ἐργατικῶν διεκδικήσεων συνδέονται ἀπολύτως μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν. Οὕτως ὁ ἐργαζόμενος, ἀπαλλαγεὶς χάρις εἰς αὐτὴν τῆς πείνης, στρέφεται ἤδη πρὸς νέας διεκδικήσεις. Ἡ διεκδικήσις συμμετοχῆς εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ περιττοῦ, συμμετοχῆς τῶν μισθωτῶν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις, καθὼς καὶ ἡ πρόσφατος διεκδικήσις μειώσεως τῆς διαρκείας τῆς ἐργασίας ἀποτελοῦν ἐργατικὰ αἰτήματα συναφῆ πρὸς τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν.

* *

Παριστάμεθα σήμερον μάρτυρες μεταβολῆς τῆς ἐννοίας, τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς τοποθετήσεως τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου.

Ἐκινῆσαν τοῦτο ὡς δίκαιον τῆς προστασίας ὠρισμένων κατηγοριῶν μισθωτῶν τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας, ἐπεξετάθη καθ' ὕλην καὶ κατὰ πλάτος. Πράγματι, ἡ ἀνάγκη τῆς διὰ τῆς κοινωνικῆς νομοθεσίας προστασίας προῆλθεν ἐκ τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως καὶ συνίστατο εἰς διατάξεις σχετικὰς πρὸς τὴν ὑγιεινὴν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν χώρων ἐργασίας εἰς τὴν βιομηχανίαν. Ἐν συνεχείᾳ ἐπεξετάθη εἰς ὅλα τὰ πρόσωπα τὰ παρέχοντα ἐξηρημένην ἐργασίαν καὶ ὄχι μόνον εἰς τὰ παιδιά καὶ τὰς γυναῖκας, ὡς ἀρχικῶς, ἐκάλυψε δὲ καὶ ἄλλους πλὴν τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας τομεῖς, ἐπεκταθὲν εἰς τὸ ἐμπόριον, τὰς ἐργασίας γραφείου, εἰς τοὺς ἐργατοῦπαλλήλους γενικῶς καὶ εἰς τὰ στελέχη⁹.

Οὕτω τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ἀπὸ δίκαιον προστασίας τῶν μισθωτῶν κατέληξε δίκαιον διακανονισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ, ἔτι πλεόν, δίκαιον τῆς ζωῆς τῆς ἐργασίας. Εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν ὁ μισθωτὸς κατέστη φορεὺς ἰδίων δικαιωμάτων¹⁰. Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, ὡς δίκαιον τῆς ἐξηρημένης ἐργασίας, περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν νομικῶν σχέσεων αὐτίνες ἀπορρέουσιν ἐξ

9. «Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνώσῃ τις ὅλας αὐτὰς τὰς κατηγορίας εἰς μίαν κοινωνικὴν τάξιν...»: Rouast — Durand, Droit du travail, παρ. 65. "Ἄλλωστε, τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ἀφορᾷ ἐπίσης εἰς τοὺς ἐπὶ σχέσει ἰδιωτικοῦ δικαίου μισθωτοὺς τοῦ Δημοσίου καὶ τῶν Ν.Π.Δ.Δ., τοὺς μισθωτοὺς τοῦ ὑπὸ ἰδιωτικὴν μορφήν ἐθνικοποιημένου τομέως, τοὺς μαθητευομένους, τοὺς οἰκιακοὺς μισθωτοὺς. Ἐνδιαφέρει δὲ ἐκτεταμένον κοινωνικὸν περιβάλλον: ἡγέτας ἐπιχειρήσεων, διοικητικοὺς ὑπαλλήλους, δικαστάς..."

10. Καλομοίρης, Ἐργατ. Δίκαιον, 1969, Α', σελ. 15-16.

αὐτῆς¹¹. Οὕτω περιλαμβάνει τόσο τὰς ἀτομικὰς σχέσεις ἐργασίας, αἵτινες δημιουργοῦνται μεταξύ ἐργοδότη καὶ μισθωτοῦ, τὸ προστατευτικὸν τῶν ἐργαζομένων δίκαιον καὶ τὸν νόμιμον διακανονισμόν τῆς ἐργασίας, ὅσον καὶ τὸ συλλογικὸν ἐργατικὸν δίκαιον, ἥτοι τὸ δίκαιον τῶν συλλογικῶν σχέσεων καὶ διαφορῶν ἐργασίας, καθὼς καὶ τὸ δίκαιον τῶν ἐπαγγελματικῶν ἐνώσεων τῶν μισθωτῶν.

Ἡ παρέμβασις τοῦ κράτους, κατὰ τοὺς Rivero καὶ Savatier¹² ἡσκήθη εἰς τρεῖς κατευθύνσεις: α) ἐπὶ τῆς συμβατικῆς ἐλευθερίας, με τοὺς νόμους τοὺς περιορίζοντας ταύτην, β) ἐπὶ τοῦ καθεστῶτος τῶν δημοσίων ὀργάνων, τῶν ἀρμοδιῶν διὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν προβλημάτων τῆς ἐργασίας καὶ γ) ἐπὶ τῶν ἐπαγγελματικῶν ἐνώσεων καὶ τῶν συλλογικῶν σχέσεων ἐργασίας.

Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, καλύπτει τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν ἐκ τῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας δημιουργουμένων ἐνόμων σχέσεων, δὲν ἐφαρμόζεται, ἐν τούτοις, κατὰ ἐνιαῖον τρόπον. Οἱ διακανονισμοὶ τοῦ διατυποῦνται ἀποσπασματικῶς. Δὲν προσδιορίζει κατὰ τρόπον ἀφηρημένον τὴν νομικὴν κατάστασιν τῶν μισθωτῶν. Οὕτως ὑφίστανται διαφοραὶ ρυθμίσεως, ἀναλόγως τῆς ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος. Κατὰ διαφορετικὸν τρόπον ρυθμίζονται ἡ ἐργασία τῶν μισθωτῶν βιομηχανίας, τῶν ὑπαλλήλων γραφείου, τῶν οἰκιακῶν μισθωτῶν ἢ τῆς ναυτικῆς ἐργασίας. Αἱ διακρίσεις ἀνάγονται ἐπίσης εἴτε εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ ἐργαζομένου (ἐργασία ἀνηλίκων, μαθητευομένων), εἴτε εἰς τὸ φύλον αὐτοῦ (ἐργασία γυναικῶν, προστασία αὐτῆς, ἀνισότης ἀμοιβῆς), εἴτε εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν κατάστασιν του (ὡς ἐργάτου ἢ ὑπαλλήλου). Οἱ Camerlynck καὶ Lyon — Cann¹³ διαχωρίζουν τοὺς κανόνας εἰς τοὺς ὁποίους ὑπάγεται ὁ μισθωτὸς ἀναλόγως τοῦ πλαισίου τῆς ἐπιχειρήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος ἐργάζεται, ἀναλόγως τοῦ κλάδου δραστηριότητος καὶ τέλος ἀναλόγως τοῦ ἐπαγγέλματος τὸ ὁποῖον οὗτος ἀσκεῖ. Κατὰ δὲ τοὺς Rouast καὶ Durand¹⁴ πηγαι καὶ αἰτία τῶν διακρίσεων εἶναι ἡ κατ' ἐμπειρικὸν τρόπον ἐξελίξις τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, ἥτις καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐνιαῖον διακανονισμόν, οἱ πολιτικοὶ λόγοι καὶ τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον δίδει εἰς τὰς ἰσχυρῶς ὀργανωμένας ομάδας συμφερόντων τὰ μέσα νὰ ἐπιτύχουν εὐνοϊκὸν ὑπὲρ αὐτῶν διακανονισμόν καὶ τέλος οἱ ἐκ τῆς πραγματικότητος ἐπιβαλλόμενοι λόγοι. Οὕτως π.χ. ἡ γεωργία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπόκειται εἰς τοὺς αὐτοὺς μετὰ τὴν βιομηχανίαν κανόνας.

11. Πρβλ. Κ α π ο δ ῖ σ τ ρ ι α ν, εἰς Ἑρμηνείαν τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Εἰσαγωγὴν εἰς τὰ άρθρα 648-680, ἀριθ. 54, Κ α ρ α κ α τ σ ἄ ν η, Παραδόσεις ἐργατ. δικαίου, Α', 1971, σελ. 11, Δ ε λ η γ ι ἄ ν ν η, Μαθήματα ἐργατ. δικαίου, Α', 1960, σελ. 3, Βουτυρᾶ, κατὰ τὰς παραδόσεις Κασσιμάτη, Στοιχεῖα ἐργ. δικαίου, 1967-68 σελ. 14.

12. Droit du travail, σελ. 28.

13. Droit du travail, παράγρ. 20.

14. Ἐνθ' ἀνωτέρω, παράγρ. 68-69.

Ὡς πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, ἡ παλαιὰ ἀντίληψις ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ ἄλλην πηγὴν δημιουργίας κανόνων ἀπὸ τῆν κρατικὴν τοιαύτην ἀνήκει εἰς τὸ παρελθόν. Ταύτην ἀπήμβλυναν τόσον αἱ συλλογικαὶ συμβάσεις ἐργασίας, αἵτινες κατέστησαν τὸ ἐξ αὐτῶν τιθέμενον δίκαιον διμερὲς καὶ ἐκτεινόμενον ἐπὶ τοῦ συλλογικοῦ πεδίου, ὅσον καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς νομολογίας, ἡ διεθνοποίησις τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καθὼς καὶ ἡ δημιουργία τῶν ἄλλων ἀυτονόμων πηγῶν του.

Τὰ αἷτια τῆς διεθνοποιήσεως τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν κατὰ τοὺς Α. Rouast καὶ P. Durand εἰς τὰς δυσκολίας τῶν χωρῶν διὰ τὴν καθιέρωσιν μιᾶς ἐσωτερικῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας. Αἱ μεταρρυθμίσεις τὰς ὁποίας αὕτη εἰσάγει ἀποτελοῦν βάρος διὰ τὰς ἐθνικὰς οἰκονομίας. Ἡ διεθνοποίησις ἰσορροπεῖ τὰ τιθέμενα ἀπὸ τὴν νομοθεσίαν ταύτην βάρη. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ δικαίου τείνει, κατὰ δεῦτερον λόγον, εἰς τὴν ἐνοποίησιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἡ ἰσότης τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως ὀφείλει, πράγματι, νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἰσότητα τῆς νομικῆς καταστάσεως. Ἐκτὸς τούτων, ἡ διεθνοποίησις τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου συντελεῖ εἰς τὴν παγίωσιν τῆς διεθνοῦς εἰρήνης.

Θὰ πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ δικαίου συναντᾷ καὶ ἐμπόδια. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ δυσκολία τοῦ ἐλέγχου ἐφαρμογῆς του¹⁵ καὶ τὸ δεύτερον συνίσταται εἰς τὰς διαφορὰς αἵτινες διακρίνουσιν τὰς οἰκονομίας τῶν ἐπὶ μέρους χωρῶν.

Θέμα συναρτώμενον πρὸς τὰς συγχρόνους μεταβολὰς εἶναι τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καὶ τὴν τοποθέτησίν του εἰς τὸ ὅλον πλέγμα τοῦ δικαίου. Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, ρυθμιζόν κατὰ βάσιν ἰδιωτικὰς σχέσεις, θὰ ἔδει νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον. Ἀλλὰ τοῦτο κατέκτησε τὴν αὐτονομίαν ἐναντι τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν ἡ εἰσβολὴ εἰς αὐτὸ τῶν συλλογικῶν σχέσεων καὶ ἡ καλουμένη δημοσιοποίησις αὐτοῦ¹⁶. Ἐνταχθὲν κατ' ἀρχὰς καὶ κατὰ συμβιβασμὸν¹⁷ εἰς τὸ ἀστικὸν δίκαιον, ἐγνώρισεν ἐν συνεχείᾳ τὴν μετατόπισιν τῶν θεμελιῶν του πρὸς τὸ συλλογικὸν πεδίον. Τὸ πλέγμα: ἐργοδότης — μισθωτὸς — σύμβασις ἐργασίας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπὶ μακρὸν ἐστηρίζετο τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, παραχωρεῖ εἰς τὸν σημερινὸν κόσμον ὅλον ἐν καὶ περισσότερον τὴν θέσιν του πρὸς τὸ πλέγμα: ἐπιχειρήσις — συνδικαλισμὸς — συλλογικὴ σύμβασις ἐργασίας¹⁸.

15. Τὸ ἀτελέσφορον τῶν κυρώσεων ἀποτελεῖ ἐν ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν νέων κλάδων τοῦ δικαίου. Ἄλλωστε τὸ ἐργατικὸν δίκαιον δὲν ἔχει εἰσέτι τελειωθῆ.

16. Πρβλ. Κ α π ο δ ῖ σ τ ρ ι α, Ἐρμηνεῖα τοῦ ἐργ. δικαίου, 1937, παρ. 3, H u e c k — N i p p e r d e y, Lehrbuch des Arbeitsrechts, I, σελ. 47.

17. Γ ρ. Κ α σ ι μ ᾶ τ η, Κοινωνία, Δίκαιον, Πολιτικὴ. Εἰσαγωγή εἰς τὴν μελέτην τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου καὶ τῆς κοινων. πολιτικῆς, 1965, σελ. 35.

18. Ἡ σύμβασις μεταξὺ ἐνός ἐργοδότη μετὰ τοῦ μισθωτοῦ καθίσταται ὅλον ἐν καὶ

Οὕτω τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ἐμφανίζει μίαν θεσμικὴν οὕτως εἶπεῖν ὄψιν, ἀφιερῶνον μέγα μέρος αὐτοῦ εἰς τοὺς θεσμούς ἐργασίας ἢ τὰ θεσμικὰ αὐτοῦ πλαίσια. Ἡ παρέμβασις, ἐξ ἄλλου, τοῦ κράτους συνετέλεσεν ὥστε ἡ σύμβασις ἐργασίας νὰ διαφέρῃ ἀπὸ τὰς λοιπὰς συμβάσεις τοῦ ἀστικοῦ δικαίου.

Πάντα ταῦτα ἔθεσαν ἐπὶ τάπτητος τὸ πρόβλημα τῆς φύσεως τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καὶ ὠδήγησαν εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀπόψεων ὡς πρὸς αὐτήν.

Ὡς πρὸς τὴν καλουμένην δημοσιοποίησιν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, ὀφειλομένην εἰς τὴν προσκόλλησιν εἰς τὴν ὑπάτην διαίρεσιν τοῦ Δικαίου εἰς Δημόσιον καὶ Ἰδιωτικόν, νομίζομεν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ κοινωνικοποιήσεως¹⁹, περὶ τάσεως δηλαδή πρὸς κοινωνικωτέραν ἀντιμετώπισιν τῶν ρυθμίσεών του, ἐν ὅψει τῆς οἰκονομικῆς ἀνισότητος τῶν συμβαλλομένων εἰς τὴν σύμβασιν ἐργασίας καὶ τῆς οὐχὶ κατ' ἀριθμητικὸν τρόπον ἀντιμετωπίσεως τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τῶν ἀτόμων θεωρουμένων ὡς μελῶν τῶν κοινωνικῶν ομάδων. Τὰ δύο ταῦτα χαρακτηριστικὰ ἀποτελοῦν τὸ πνεῦμα τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου, νοουμένου ὡς τρίτου αὐτοτελοῦς κλάδου τοῦ δικαίου, παραλλήλως πρὸς τὸ δημόσιον καὶ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον. Τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ δικαίου τὴν μὲν εἰς τὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις ἐκδήλωσιν ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον τῆς συμβάσεως ἐργασίας, τὸ ἀτομικὸν ἐργατικὸν δίκαιον, τὴν δὲ εἰς τὰς συλλογικὰς σχέσεις τοιαύτην ἀποτελεῖ τὸ συλλογικὸν ἐργατικὸν δίκαιον, τὸ δίκαιον τῶν συλλογικῶν συμβάσεων καὶ διαφορῶν ἐργασίας²⁰.

Αἱ ἐντὸς τῆς κοινωνίας ομάδες ἀπέκτησαν αὐτοτελῆ ὑπόστασιν καὶ ἀπαιτοῦν εἰδικὴν ρύθμισιν, μὴ ἀρκούσης πλέον τῆς ρυθμίσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου δι' αὐτάς, ἀντιμετωπίζοντος τούτου ἰδιωτικὰς σχέσεις, ἀλλὰ καὶ μὴ δυνάμεναι αἱ ομάδες αὗται νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὰς ρυθμίσεις τοῦ δημοσίου δικαίου²¹. Τὸ κοινωνικὸν δίκαιον εἶναι, συνεπῶς, τὸ δίκαιον τῆς κοινωνικῆς ἐνσωματώσεως, ὀρίζεται δὲ ἀπὸ τὸν Γρηγ. Κασιμάτην²² ὡς ἡ νέα μορφή

πλέον σπανία, διαπιστώνουν οἱ Camerlynck καὶ Lyon—Caen (παράγρ. 3). Συνήθως ἐργοδότης εἶναι μία ἐπιχείρησις συμβληθεῖσα μετὰ τὴν συνδικαλιστικὴν ὀργάνωσιν τῶν μισθωτῶν διὰ συλλογικῆς συμβάσεως.

19. Ὅρα Γ. Μαντζούφα, Γεν. Ἀρχαὶ ἐργατικοῦ δικαίου, παράγρ. 4.

20. Βλ. Γρ. Κασιμάτη, Θεμελιώδεις ἔνοιαι τοῦ ἐργ. δικαίου, εἰς Ἐπιθεώρησιν Κοινων. Πολιτικῆς καὶ Νομοθεσίας, 1, 1942, σελ. 7.

21. Εἶμαι σύμφωνα μετὰ τὸν Γ. Μαντζούφην (ἐνθ' ἄνωτ.) ὅτι ὑπῆρξε ματαία ἡ προσπάθεια ὑπαγωγῆς τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον. Δὲν εὕρισκει ὅμως σύμφωνον ἢ διαπίστωσις του (ἄνωτέρω, παράγρ. 4 καὶ 10. Ἐπίσης, τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ σύγχρονος ἀξία τοῦ ἀστικοῦ δικαίου», 1969, σ. 10, 14-17 καὶ 24-26) περὶ ἐπιστροφῆς τοῦ ἐργατικοῦ εἰς τὸ ἀστικὸν δίκαιον. Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, ὡς ἀπόρροια τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ ὡς συνάρτησις τῶν οἰκονομικῶν ἐξελίξεων, ἀντιπροσωπεύει ἕν νέον πνεῦμα ἀντιμετωπίσεως τῶν θεσμῶν.

22. Εἰς Ἐράνιον Μαριδάκη, III, 679. Ὁμοίως, τοῦ αὐτοῦ, εἰς Μαθήματα Κοι-

διαδικασιῶν διὰ τῶν ὁποίων ἡ κοινωνία προσπαθεῖ νὰ συναρμόσῃ τὰς νέας μορφὰς τῆς παραγωγῆς εἰς τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ οὕτω τὸν σκοπὸν κάθε δυναμικῆς κοινωνίας, ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς τὴν συνεχῆ καλλιτέρευσιν τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων.

* *

Αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς ἐργασίας μετεσχηματίσθη. Ἐκκινήσασα ἀπὸ μίαν ἀρνητικὴν ἔννοιαν αὐτῆς στάσιν, ἀπληθυνερώθη σὺν τῷ χρόνῳ, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν σημερινὴν τῆς θέσιν. Βαθεῖα εἶναι ἡ μεταβολὴ τὴν ὁποίαν ἐπέφεραν ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐργασίας. Ἀπὸ ὄργανον ὑπηρετήσεως, κατέστη μέσον ἀπελευθερώσεως καὶ σημεῖον καταξιώσεως. Ἡ τεχνικὴ ὁμῶς ἐξέλιξις ὀδηγεῖ εἰς νέαν διαφοροποίησιν τῆς παλαιᾶς διακρίσεως μεταξὺ χειρωνακτικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας. Ἐνῶ ἡ σωματικὴ ἐργασία τείνει νὰ ἀπλουστευθῇ, ἡ πνευματικὴ καθίσταται πολὺπλοκος. Ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία γεννᾷ νέαν διχοτομίαν μεταξὺ ἐργασιῶν διευθύνσεως καὶ ἐργασιῶν ἐκτελέσεως. Ἐπίσης ὀλιγωτέραν μὲν φυσικὴν προσπάθειαν, ὀλιγώτερον μυϊκὸν κόπον, ἀλλὰ καὶ περισσοτέραν ψυχικὴν κόπωσιν, λόγῳ τοῦ ἐντατικοῦ ρυθμοῦ ἐργασίας.

νων. Δικαίου καὶ Κοινων. Πολιτικῆς, σελ. 244. Πρβλ. Cassimatis : Jus publicum, jus privatum jus sociale. Essai sur l'autonomie du droit social, 1964.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ τάσις πρὸς καθιέρωσιν τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου, ὡς νέου κλάδου τοῦ δικαίου, τελευταίως. Παραθέτω ὀρισμένα δείγματα τῆς τάσεως ταύτης : Ἡδῆ, ἀπὸ ἐτῶν, οἱ μεγάλοι ἐκδοτικοὶ οἴκοι τοῦ ἐξωτερικοῦ περιλαμβάνουν τὰς ἐκδόσεις ἐργατικοῦ δικαίου εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν βιβλίων κοινωνικοῦ δικαίου. Ἀπὸ τὰς ἐκδόσεις ταύτας σημειοῦμεν τὰ γαλλικὰ βιβλία τῶν J. Hochard : Nouveau manuel de droit social 1971 καὶ G. Lyon — Caen : Droit social européen, 1972. Τὸ γερμανικὸν Deutsche Sozialgesetze. Sammlung des gesamten Arbeits- und Sozialrecht der Bundesrepublik, τοῦ Dr. Jur. Franz Luber, 2 Aufl, 1968. Τὸ βελγικὸν τοῦ Horion : Nouveau précis de droit social belge, 1965, τοῦ Rob. Schaak : Elements de la politique sociale et de droit social (luxemb.), 1971, τὰ ἰσπανικὰ τῶν L. Martin Granizo καὶ M. Gonzales Rotvos : Derecho Social, 3e ed., καὶ C. Garcia Oviedo : Tratado Elemental de Derecho Social, 3e ed. καὶ τὸ μεξικανικὸν τοῦ L. Mendieta Nunez : El Derecho Social, 1953. Ὁμοίως Ghestin : Droit du travail et droit Social, 1970.

Ἐὰν δὲν ἀρκοῦν τὰ ἀνωτέρω, συνεχίζω. Τὸ 1954 συνῆλθεν εἰς Sao Paulo τὸ 1ον διεθνὲς συνέδριον κοινωνικοῦ δικαίου. Βλ. τὰ Annales αὐτοῦ, τόμ. 1-2, 1955. Εἰς ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τοῦ ἐξωτερικοῦ τὸ ἐργατικὸν δίκαιον διδάσκεται ὡς τμῆμα τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου. Βλ. π.χ. τὸ Programme de Cours τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης, ἀκαδ. ἔτους 1970-71 σελ. 122, 1971-72 σελ. 135-136, 1972-73 σελ. 116. Παρ' ἡμῶν τὸ ἐργατ. δίκαιον ὡς τμῆμα τοῦ κοινων. δικαίου διδάσκεται εἰς τὴν Πάντειον Ἀνωτάτην Σχολήν, τὸ 1964 δέ, συνεστήθη Ἑλληνικὴ Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία Κοινωνικοῦ Δικαίου καὶ Κοινων. Πολιτικῆς.

Οὐχ ἦρτον, ὅμως, ἡ ἐργασία κατέστη κατὰ τὴν ἐποχὴν μας μέσον ἀτομικῆς προωθήσεως. Ἡ «κοινωνικὴ προώθησις», ἡ προσπάθεια τῶν ἐργαζομένων νὰ κερδίσουν διὰ τῆς ἐργασίας των τὴν κοινωνικὴν ἐκτίμησιν, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν φαινόμενον²³.

Ἡ κατάστασις τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἀλλάσσει εἰς τὸ πλαισίον τῆς νέας κοινωνίας. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις ἀποτελεῖ ἓνα ἐκ τῶν λόγων, ὁ ὁποῖος περισσότερον παντὸς ἄλλου συνέτεινεν εἰς τοῦτο. Ἡ ἐργατικὴ τάξις χάνει προοδευτικῶς τὰ περισσότερα ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια ἀπέκτησε κατὰ τὸν ἱστορικὸν της σχηματισμόν. Ἡ θέσις ὅμως τοῦ ἐργάτου εἰς τὴν κοινωνίαν ἐξελιχθη ταχύτερον ἀπὸ τὴν θέσιν του εἰς τοὺς χώρους ἐργασίας. Ἐξ οὗ καὶ ἡ προσπάθεια ἐνσωματώσεως τῶν ἐργαζομένων εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις²⁴.

Ὁ ἐργαζόμενος διὰ τῶν νέων συστημάτων ὀργανώσεως πρέπει νὰ ἐκμάθῃ μίαν πρακτικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἤμπορῇ νὰ ἐξασκήσῃ παρὰ εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐπιχειρήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐργάζεται. Ἐξ ἄλλου, αἱ σύγχρονοι τεχνικαὶ τῆς παραγωγῆς ἐπιβάλλουν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τὴν φροντίδα τοῦ σχηματισμοῦ ἀναλόγου ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, εἰς τὸ ὅποῖον καὶ θὰ ἐξασφαλίσουν κάποιαν σταθερότητα εἰς τὴν ἀπασχόλησιν²⁵. Διότι δὲν εἶναι συμφέρουσαι εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αἱ ἀλλαγαὶ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ καὶ τεχνικοῦ ἐπιπέδου τῶν ἐργαζομένων. Αἱ γνωσταὶ εἰς τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ἀπολύσεις «ἐξ οἰκονομικοτεχνικῶν λόγων» ἀποτελοῦν συχνὰ σύμπτωμα τῆς ἀλλαγῆς εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς παραγωγῆς.

Ὁ αὐτοματισμὸς κατώρθωσε νὰ ὑπερπηδήσῃ σχετικῶς τὴν κρίσιν ἀνεργίας, τὴν ὁποίαν ἦτο μοιραῖον ἀρχικῶς νὰ δημιουργήσῃ. Ἡ νέα ἐργατικὴ πολιτικὴ ἐγκαινιάζει μίαν περίοδον εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εἶναι δυνατόν νὰ συμβιβάζωνται αἱ ἀματώδεις ἀλλαγαὶ εἰς τὸ πεδῖον τῆς τεχνικῆς μετὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ σταθερότητα εἰσοδήματος καὶ ἐργατικῆς ἀπασχολήσεως.

Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον θὰ ἠδύνατο νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς σταθερότητος ταύτης. Τοῦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐξειδικεύσεως, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εἶναι δύσκολον νὰ ἀπομακρυνθῇ ὁ μισθωτὸς ἐκ τῆς ἐργασίας του, συγχρόνως δὲ θὰ προωθῆται εἰς τὴν ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ἱεραρχίαν. Ἡ καθιέρωσις εκπαιδευτικῶν ἀδειῶν μετ' ἀποδοχῶν, μετὰ τὰς ὁποίας ἡσχολήθη ἤδη ἡ Διεθνὴς Ὀργάνωσις Ἐργασίας, ἀποτελοῦν ἓν κατ' ἐξοχὴν πρόσφορον μέτρον ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ὡς πρὸς τὴν βιομηχανικὴν ἐπιχείρησιν, ἡ προσπάθεια προσαρμογῆς της εἰς τὰ νέα δεδομένα ἐπιχειρεῖται τώρα ἀπὸ τὸ δίκαιον. Ἐπιχειρεῖται δη-

23. "Ορα τὴν διατριβὴν μου : Ἡ σύμβασις ἐργασίας εἰς τὸ πλαισίον τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς, 1970, ὅπου καὶ βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος.

24. Βλ. τὴν πραγματείαν μου : Ἡ νέα Ἐργατικὴ Τάξις, 1971.

25. S. Mallet : La nouvelle classe ouvrière, σελ. 55-57.

λαδή ή υποκατάστασις τῆς ἀτομικῆς ἐξουσίας διὰ τοιαύτης βασιζομένης εἰς τὸν νόμον· ὁ μετασχηματισμὸς τῆς ἐπιχειρήσεως διὰ τῆς κρατικῆς νομικῆς τάξεως ²⁶. Πολλὰ προβλήματα γεννῶνται ἰδίως ὅταν ἡ ἐπιχείρησις ἀναπτύσσεται καὶ ἡ ἐντὸς αὐτῆς ἐξουσία ἀποκεντρώνεται. Θὰ πρέπει τότε νὰ ἐξασφαλίσωμεν ἐν διαρκὲς σύστημα ἀμοιβαίων πληροφοριῶν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὴν βᾶσιν καὶ ἀντιστρόφως. Ἡ δυνατότης, ἐξ ἄλλου, τῆς συνεισφορᾶς εἰς τὰς τεχνικὰς τελειοποιήσεις καὶ τὴν ἀπλοποίησιν τῆς ἐργασίας ἀποτελεῖ σπουδαῖον συντελεστὴν τοῦ αἰσθήματος τῆς συμμετοχῆς.

Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναφερθοῦν — ἀλλ' ὄχι, βέβαια, καὶ νὰ ἀναπτυχθοῦν — πολλὰ θέματα συνηρημένα πρὸς τὴν ἐκ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως μεταβολὴν τῶν θεμελιῶν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου. Οὕτω δύνανται νὰ ἀναφερθοῦν ἐνταῦθα τὸ σύγχρονον αἴτημα περὶ μειώσεως τῆς διαρκείας τῆς ἐργασίας, τῆς ἐβδομάδος τῶν πέντε καὶ τῶν τεσσάρων ἐργασιμῶν ἡμερῶν, ἐπιβάλλον μεταρρυθμίσειν τῶν διατάξεων περὶ χρονικῶν ὁρίων ἐργασίας, ἡ μεταβολὴ τῶν διατάξεων περὶ ὑπερωριῶν, περὶ γραφείων εὐρέσεως ἐργασίας, διατάξεων αἰ ὁποῖαι συνηρτῶντο πρὸς τὴν ὑπαρξίν ἀνεργίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀφθονίας ἐργατικῶν χειρῶν, τὸ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπίμονον αἴτημα τῶν ἐργοδοτῶν πρὸς μεταβολὴν τῆς νομοθεσίας περὶ καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας καὶ ἀποζημιώσεως ἀπολύσεως, καθὼς καὶ ἡ νέα μορφή τῆς διακρίσεως τῶν ὑπαλλήλων ἀπὸ τοὺς ἐργάτας, ἀπαιτουμένης πλέον ὄχι μόνον ἀπλῶς τῆς παροχῆς ἐργασίας μὴ σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξειδικιασμένης ἐμπειρίας καὶ θεωρητικῆς μορφώσεως διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν μισθωτοῦ τινος ὡς ἰδιωτικοῦ ὑπκλήλου.

* *

Ἡ σπουδαιότης τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον τὸ ρυθμιζὸν τὰς συνθήκας ἐργασίας τῆς πλέον πολυπληθοῦς κατηγορίας τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐτι πλέον: Ἡ συνεχὴς αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποζώντων ἐκ τῆς μισθώσεως τῆς δυνάμεως τῆς ἐργασίας των πρέπει νὰ διατηρήσῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ἀκμαῖον. Ἀρκεῖ τὸ κράτος ἡ νομοθεσία, ἡ νομολογία καὶ ἡ ἐπιστήμη, τὰ συνδικαῖα καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις, γενικῶς τὰ θεσμικὰ ὄργανα τὰ ἐπιφορτισμένα μὲ τὴν διάπλασίν του νὰ συλλαμβάνουν ἐκάστοτε τὸ μήνυμα τῆς ἐποχῆς των.

«Ὅσον ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάστασις προχωρεῖ, λέγει ὁ Frank Tannenbaum, τόσον περισσότερα άτομα ἐξαρτοῦν τὴν ζωὴν των ἀπὸ τὴν μισθωτὴν ἐργασίαν». «Θὰ ἔλθῃ μία ἡμέρα, συμπληρώνουσι οἱ Camerlynck καὶ Lyon — Caesen, ὅπου κάθε φυσικὸν πρόσωπον θὰ ἔχῃ τὴν ιδιότητα τοῦ μισθωτοῦ καὶ

²⁶. Καρακατσάνη, Ἡ ἔννομος τάξις τῆς ἐκμεταλλεύσεως, 1969, σελ. 40 ἐπ. 57 ἐπ.

κάθε επαγγελματική δραστηριότης θά διέπεται ὑπὸ τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου. Ἐργοδοταὶ θά εἶναι μόνον νομικὰ πρόσωπα»²⁷.

Κατὰ τοὺς μελλοντολόγους, σήμερον δὲν εἶναι πλέον ἡ ἱστορία ἡ ὁποία ἀποτελεῖ πηγὴν διδασκαλίας διὰ τὴν δρᾶσιν, ἀλλὰ τὸ μέλλον. Αὐτὸ πρέπει νὰ ἐρωτήσωμεν διὰ νὰ ἐνεργήσωμεν κατὰ τρόπον ὀρθὸν καὶ προνοητικὸν²⁸. Ὁ Edward Cornish, πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸ μέλλον τοῦ κόσμου²⁹ λέγει ὅτι ἡ ἀνθρωπότης φαίνεται νὰ κατευθύνεται ὁλονὲν καὶ ταχύτερον πρὸς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα — ἐκτὸς ἂν βαδίζῃ πρὸς τὴν καταστροφὴν!

Δὲν νομίζομεν ὅτι ἀρκεῖ ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ ἐργατικὸν δίκαιον δὲν πρόκειται νὰ παύσῃ ὑφιστάμενον, διότι κατ' ἀνάγκην θά συνεχισθῇ ἡ παρέμβασις τοῦ κράτους εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν «πρὸς τὸν σκοπὸν ἐξασφαλίσεως τοῦ ἐκάστοτε ἐπιθυμητοῦ πλαισίου κανόνων»³⁰. Τὸ ἐρώτημα εἶναι ποῦον δέον νὰ εἶναι τὸ ἐκάστοτε ἐπιθυμητὸν πλαίσιον.

Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον δὲν ἐγενήθη βάσει ἀφηρημένων δογματικῶν σκέψεων, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Γ. Μαντζούφας. Εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ἀπόλυτος συνάρτησις τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐξελίξεων καὶ ἀπόρροια τῆς ἐξ αὐτῶν πηγαζούσης Κοινωνικῆς Πολιτικῆς. Καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ οἰκονομικὸς περίγυρος μεταβάλλεται ταχύτατα. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ σύγκρισις μετὰ τὸ οἰκοδόμημα ἄλλων θεσμῶν τοῦ Δικαίου.

Ποία θά εἶναι, λοιπόν, ἡ νέα διαδικασία καθιερώσεως τῶν κανόνων τοῦ συγχρόνου ἐργατικοῦ δικαίου;

Ὁ Bertrand de Jouvenel ἔχει ὀρίσει τὸν ὄρον «διαδικασία» ὡς «τὴν ἐξέλιξιν ἑνὸς φαινομένου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνὸς περιπλόκου συναγωνισμοῦ δράσεων καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἐπιλεγεῖ ὡς σκοπὸς ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν»³¹. Καὶ ἡ διαδικασία ἐκσυγχρονισμοῦ τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἔχει ἐκφύγει τοῦ ἐλέγχου μας καὶ ἔχει καταστῆ ἀποτέλεσμα τοῦ σημερινοῦ περιπλόκου συνδυασμοῦ οἰκονομικῆς δράσεως.

Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ στροφή τῶν διακανονιστικῶν τῆς ἐργασίας ρυθμίσεων διὰ τῶν συλλογικῶν συμβάσεων ἐργασίας εἰς τὰς προηγμένας χώρας. Πράγματι, ἡ νομοθετικὴ παρέμβασις ἦτο πάντοτε δύσκαμπτος.

Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ἀπὸ φιλεργατικὸν πνεῦμα διαπνεομένη νομολογία ὑπῆρξε σημαντικὸς παράγων διαπλάσεως τοῦ προστατευτι-

27. Fr. Tannenbaum: Φιλοσοφία τῆς ἐργασίας, V, σελ. 47. Camerlynck καὶ Lyon — Caen, ἀνωτ., παραγρ. 16.

28. Bernard Cazes: Explorer l'avenir, εἰς Informations et Documents 313, σελ. 26.

29. E. S. Cornish (President of the World Future Society) Futuristes et Furrubibles, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 20.

30. Γ. Μαντζούφας, Γεν. Ἀρχαὶ Ἐργατικοῦ Δικαίου, 1961, σελ. 103.

31. B. de Jouvenel: L'art de la Conjecture, (S.E.D.E.I.S.), σελ. 144.

σμού τῶν ἐργαζομένων. Διότι ἡρμήνευε σχεδὸν πάντοτε κατὰ τρόπον εὐνοϊκὸν δι' αὐτοὺς τὰ νομοθετικὰ κείμενα. Ἄλλ' ἤδη τὰ πράγματα κινδυνεύουν νὰ περιπέσουν εἰς τυποποίησιν μὲ τὴν ὅποιαν εἶναι ἀσυμβίβαστος ὁ δυναμισμὸς τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καὶ ἡ συνάρτησις του πρὸς τὴν μεταβαλλομένην πραγματικότητα³².

* * *

Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ὀδεύει εἰς τὴν διὰ τῶν συλλογικῶν συμβάσεων ρύθμισιν τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τῶν μισθωτῶν. Ἡ συλλογικὴ σύμβασις ἐργασίας δύναται εὐχερέστερον ἀπὸ τὸν νόμον νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς συγχρόνου ζωῆς. Ἡ ἀνάδος τῆς νέας ἐργατικῆς τάξεως θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς κρατικῆς παννομοθετικῆς ὁδοῦ διὰ τῶν μεταξύ αὐτῆς καὶ τῶν ἐπιχειρήσεων συμφωνιῶν.

Ἡ μεταβιομηχανικὴ κοινωνία τοῦ Daniel Bell θὰ εἶναι κατὰ τὸν Touraine καὶ ἡ μετακαπιταλιστικὴ τοῦ Ralf Dahrendorf. Πάντως ὁ καπιταλισμὸς ἐπέδειξε, ὅπως λέγει ὁ Robert Heilbroner εἰς «τὰ ὄρια τοῦ ἀμερικανικοῦ καπιταλισμοῦ» ἱκανότητα νὰ ξεπερνᾷ νικηφόρως τὰς ταραχώδεις περιόδους.

Ὁ τόνος τῶν διαρθρωτικῶν ἀλλαγῶν τῆς συγχρόνου κοινωνίας θὰ πρέπη μᾶλλον νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς δομῆς τῆς οἰκονομίας, εἰς τὴν αὐξουσαν δραστηριότητα τῶν ὑπηρεσιῶν, τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐκπαίδευσως ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ἀποτελέσματος. «Βαθεῖαι ἀλλαγαὶ ἔλαβον προσφάτως χώραν εἰς τὴν δημοσίαν λειτουργίαν πολλῶν χωρῶν, ὅπου ὁ θεμελιώδης ροῦς τῶν πραγμάτων μετατίθεται ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐξουσίας εἰς τὴν τοῦ διαλόγου», διεκήρυξεν ὁ γενικὸς διευθυντὴς τοῦ Διεθνoῦς Γραφείου Ἐργασίας, κατὰ τὴν ἐναρκτήριον συνεδρίασιν ἐνὸς νέου ὄργανισμοῦ, τῆς Commission Paritaire de la Fonction Publique.

Θὰ ἀπετέλει σφάλμα, ἐν τούτοις, νὰ νομισθῇ ὅτι διὰ τῆς ἀνάδου τῆς νέας ἐργατικῆς τάξεως περιέπεσεν εἰς παρακμὴν, ἢ, ἔτι πλέον, ὅτι εἶναι καταδικασμένον τὸ ἐργατικὸν δίκαιον. Τούναντίον τῶρα ἔχει σπουδαιότεραν ἀποστολὴν νὰ ἐπιτελέσῃ. Ἀρκεῖ νὰ ἀνανεώσῃ ἐκάστοτε τοὺς σκοποὺς του καὶ τὰ μέσα τοῦ χρησιμοποιεῖ. Διότι ἡ τυχὸν τυποποίησις ἢ ἡ στατικότης τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, ἐνῶ πέραξ αὐτοῦ τὸ πᾶν μεταβάλλεται, θὰ ὀδηγήσουν τοῦτο εἰς τὴν παρακμὴν.

Εἴπομεν ὅτι τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ἔχει σήμερον σπουδαιότεραν ἀποστο-

32. Camerlynck et Lyon — Caen, ἀνωτ., παρὰγρ. 14. «Ὁ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐχθρὸς τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου εἶναι ἡ σχηματοποίησις καὶ τὸ ἀφρημένον τῶν ἐνοιῶν».

λὴν νὰ ἐπιτελέσῃ. Καὶ δὲν ὑπερβάλλομεν³³. Διότι θὰ πρέπη νὰ ἀξιοποιήσῃ τὴν ἄνοδον τῆς νέας ἐργατικῆς τάξεως. Εἰδικώτερον, εἰς τὴν χώραν μας, ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐξαφάνισις τῆς ἀνεργίας δύνανται νὰ ὀδηγήσουν τὸ ἑλληνικὸν ἐργατικὸν δίκαιον εἰς τὴν νέαν του μορφήν. Ἡ περίοδος τῆς ὑποταγῆς ἔληξε καὶ ἀρχίζει ἡ περίοδος τῆς ἰσότητος. Ἡ φάσις τοῦ προστατευτισμοῦ ἐξητλήθη καὶ ἀρχίζει ἡ φάσις τῆς συμμετοχῆς. Ἀρκεῖ τοῦτο νὰ τὸ συνειδητοποιήσουν τὰ κοινωνικὰ μέρη. Ὅποτε οἱ ὀρίζοντες ποὺ ἀνοίγονται εἶναι ἀπείρωσ εὐρύτεροι ἀπὸ τοὺς μέχρι τοῦδε...

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων παρέπεται ὅτι τὸ ἐργατικὸν δίκαιον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ ἀστικὸν δίκαιον. Ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις καὶ ἡ αὐξουσα σημασία τῶν κοινωνικῶν ομάδων καθιερώνει τοῦτο ὡς τμῆμα τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου.

Ἐφ' ὅσον δεχόμεθα τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ὡς ἀπόρροιαν τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, ἐφ' ὅσον ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ ἐργατικοῦ προβλήματος εἶναι ζήτημα πολιτικῆς ἐνατείνσεως τοῦ θέματος, τότε ἡ στροφή τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς εἰς νέους στόχους θὰ πρέπη νὰ ὀδηγήσῃ εἰς στροφήν καὶ τὸ σύγχρονον ἐργατικὸν δίκαιον. «Αὐτὸ τοῦτο τὸ αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης μετασχηματίζεται», γράφουν οἱ Camerlynck καὶ Lyon — Caen. «Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον πρέπει νὰ ἐπανεξετάσῃ τὰ σχήματά του. Ἐχει δημιουργικὴν ἀξίαν, διότι ἐπιτρέπει, ὑπερβαῖνον τὴν νομικὴν τεχνικὴν — χωρὶς νὰ τὴν ἀγνοῇ — τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν πλέον θεμελιωδῶν προβλημάτων τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν κατανόησιν τῶν μετασχηματισμῶν του»³⁴.

* *

Ὁ πατροπαράδοτος ρόλος τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, ὡς προστατευτικοῦ τῶν ἐργαζομένων δικαίου, ἐξητλήθη, ὡς πρὸς τὰς προηγμένας τοῦλάχιστον χώρας. Τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν τοῦ προστατευτισμοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας τοῦτο ἀπέρρεε καὶ τῆς ὁποίας τὸ οἰκοδόμημα ὑπῆρξε μέγα, ἡ οἰκονομικὴ πραγματικότητα τῶν χωρῶν αὐτῶν τὴν ἔχει ἤδη ὑπερκεράσει.

Θὰ περιορισθῇ, συνεπῶς, τὸ ἐργατικὸν δίκαιον εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους χώρας ἢ τὰς εὐρισκομένας εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπτύξεως; Δὲν τὸ νομίζομεν. Ἀπλῶς, εἰς τὰς προηγμένας κοινωνίας θὰ πρέπη νὰ ἀναθεωρήσῃ τὸν ρόλον του. Ἐξηγούμεθα:

33. «Κατὰ τὴν προσεχῆ ἢ τὰς δύο προσεχεῖς δεκαετίας τὸ ἐργατικὸν δίκαιον θὰ ἀποκτήσῃ μείζονα σπουδαιότητα ὡς ἀπωτάτη ρύθμισις διὰ τὴν λύσιν τῶν ἀνθρωπίνων συγκρούσεων εἰς τὰς βιομηχανικὰς σχέσεις», γράφει ὁ Charles Drake (Labour law, 1969, σελ. 3).

34. Ἐνθ' ἀνωτέρω, παρ. 4 καὶ 5,

Αί σύγχρονοι κοινωνία είναι δυνατόν νά διακριθούν εις τρεῖς μορφάς: Εἰς τὰς ἀνεπτυγμένους οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς, εἰς ἐκείνας εἰς τὰς ὁποίας ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις δὲν ἀκολουθεῖται καὶ ἀπὸ κοινωνικὴν τοιαύτην καὶ εἰς τὰς εἰσέτι ὑποαναπτύκτους. Ὡς κοινωνικὴ δὲ ἀνάπτυξις δὲν νοεῖται μόνον ἢ ἀνάπτυξις τῶν κοινωνικῶν παροχῶν, τῶν παροχῶν κοινωνικῆς προνοίας καὶ ἀσφαλίσεως, ἀλλὰ κυρίως τὸ αἶσθημα τῆς κοινότητος, τῆς εὐθύνης καὶ συμμετοχῆς εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν, ἡ μορφωτικὴ προσπάθεια καί, γενικώτερον, ἡ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξις. Ἡ συνειδητοποίησις τῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας ἔχει ἐπὶ τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ πεδίου μία ἄνευ προηγουμένου τεχνικὴ πρόοδος καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ προσπάθεια προσαρμογῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πολιτικοκοινωνικῶν θεσμῶν εἰς τοὺς βαθεῖς τούτους μετασχηματισμούς³⁵.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰς πλήρως ἀνεπτυγμένους κοινωνίας νομίζομεν ὅτι τὸ ἐργατικὸν δίκαιον δύναται νά συμβάλῃ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν:

α) τῶν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς εἰς αὐτὰς τῆς αὐτοματοποιήσεως προκυπτόντων προβλημάτων.

β) τῆς συγχρόνου τάσεως πρὸς μείωσιν τῶν ὥρῶν ἐργασίας καὶ ἐβδομαδιαίας ἀπασχολήσεως³⁶.

γ) τῶν διαφόρων μορφῶν ἀνεργίας.

δ) τοῦ προβλήματος τῆς δημοκρατικοποιήσεως τῶν χώρων ἐργασίας

ε) τοῦ προβλήματος τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐργαζομένων εἰς τὴν διοίκωσιν καὶ τὰ κέρδη τῶν ἐπιχειρήσεων³⁷.

στ) τῆς ἀποκαλουμένης προκλήσεως τῶν πολυεθνικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς νέας ἐργατικῆς στρατηγικῆς ἐναντι αὐτῶν³⁸.

Ὁ γενικὸς διευθυντὴς τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἐργασίας κ. Jenks, συλλαβῶν τὸ πρόβλημα τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ ρόλου τῆς Διεθνοῦς Ὁργανώσεως Ἐργασίας καὶ συνεπιῶν τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπορρεόντων διεθνῶν κανόνων ἐργατικοῦ δικαίου, ἐτόνισε τὴν 27ην Μαρτίου 1972 ὅτι ἡ σύγχρονος τεχνικὴ δημιουργεῖ ὅλον ἐν καὶ μεγαλυτέρας ἐνότητας: πόλεις, διοικήσεις, ἐπιχειρήσεις, αἵτινες ἐκφεύγουν τῶν παραδοσιακῶν μέσων ἐλέγχου. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐργαζόμενοι

35. Διὰ τὴν ἰσόρροπον οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν ὄρα Α. Piatier: *Equilibre entre developpement économique et develop. social*, éd. Genin, Paris, 1962, ἐνθα πλουσιωτάτη βιβλιογραφία ἐξ 76 σελίδων καὶ ὑπὲρ τῶν 700 ἐγγραφῶν.

36. Βλ. J. Fourastié: *Les 40.00 heures*, R. Paraque: *La semaine de trente heures*, 1967.

37. Διὰ τὰ συστήματα συμμετοχῆς εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος ὄρα W. Garcin: *Cogestion et participation dans entreprises des pays du Marché Commun*, 1968.

38. Πρβλ. D. Germidis: *Stratégie syndicale et inflation dans les sociétés modernes*, 1969.

ἐπιθυμοῦν νὰ συμμετάσχουν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν ἐπιχειρήσεων. Εἷς τινὰς χώρας αἱ συλλογικαὶ διαπραγματεύσεις λαμβάνουν χώραν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ Διεθνὴς Ὁργάνωσις Ἑργασίας, τονίζει ὁ κ. Jenks, ὀφείλει νὰ μελετήσῃ τὰ προβλήματα, τὰ ἀπορρέοντα ἐκ τῶν ἀνωτέρω.

Εἰς τὴν συμμετοχὴν, ἐξ ἄλλου, οἱ συνδιαλεγόμενοι πρέπει νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ δεχθοῦν τὸν συμβιβασμὸν. Ὅταν ζητῶμεν, συνεχίζει, ἀπὸ τοὺς ἐργοδότες καὶ τοὺς μισθωτοὺς νὰ κάμουν ὠρισμένας θυσίας ἐν ὀνόματι τοῦ δημοσίου συμφέροντος, εἶναι ἀπολύτως δίκαιον νὰ δύνανται νὰ λέγουν τὴν γνώμην των ὅταν πρόκειται νὰ προσδιορισθῇ τὸ δημόσιον συμφέρον.

Εἰς τὰς ἀναπτυχθείσας οικονομικῶς, ἀλλ' ὄχι — ἰσομερῶς, τοῦλάχιστον — καὶ κοινωνικῶς, χώρας, ὁ ρόλος τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου δὲν ἐξαντλεῖται, νομίζομεν, εἰς τὸν προστατευτισμὸν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐργατικῶν νόμων καὶ διεθνῶν συμβάσεων ἐργασίας, πράγματα τὰ ὅποια ἡ οικονομικὴ ζωὴ τῶν χωρῶν αὐτῶν ἔχει ἤδη ὑπερκεράσει, ἀλλὰ δύναται νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν προώθησιν:

α) τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς ἀληθεῖς κοινότητας ἐργασίας, εἰς τὴν δημιουργίαν εἰλικρινοῦς κλίματος συνεργασίας ἐντὸς αὐτῶν

β) τοῦ συνδικαλισμοῦ, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται οὗτος πρὸς τὰ νέα ρεύματα τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος καὶ τὴν δημιουργίαν μορφωμένων συνδικαλιστικῶν στελεχῶν διὰ τὴν προώθησιν ἀρμοδίων φορέων τοῦ διαλόγου³⁹

γ) τῶν συλλογικῶν συμβάσεων ἐργασίας, διὰ τὴν δι' αὐτῶν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐργατικῶν διεκδικήσεων καὶ γενικῶς τῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς μας, ἰδίᾳ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐργαζομένων εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις.

Τέλος, εἰς τὰς εὐρισκομένας εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπτύξεως χώρας τὸ ἐργατικὸν δίκαιον εἰς τὴν κλασσικὴν του μορφήν τοῦ προστατευτικοῦ τῶν ἐργαζομένων δικαίου ἔχει εἰσέτι, λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τῶν κοινωνικῶν τῶν χωρῶν αὐτῶν, σημαντικὸν ρόλον νὰ διαδραματίσῃ. Παράλληλως, ὅμως, πρέπει νὰ καταβληθῇ καὶ εἰς τὰς χώρας αὐτάς σύντομος προσπάθεια προσαρμογῆς. Διότι τὰ ἐκ τῆς συγχρόνου τεχνικῆς προκύπτοντα προβλήματα δὲν ἐπιδέχονται ἀναβολήν.

Οὕτως εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους κοινωνίας τὸ ἐργατικὸν δίκαιον πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ:

α) εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῶν προστατευτικῶν τῶν ἐργαζομένων νόμων, τὴν πιστὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν διεθνῶν συμβάσεων

β) εἰς τὴν παράλληλον προώθησιν ὑγιοῦς συνδικαλισμοῦ, δημιουργίας ἐργατικῆς συνειδήσεως καὶ προώθησιν τῶν συλλογικῶν διαπραγματεύσεων

39. Βλ. τὴν μελέτην μου : Κοινωνικά θεμέλια τοῦ ἐργατικοῦ συνδικαλισμοῦ. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπετηρίδος τῆς Παντείου, 1972, σελ. 357-388.

γ) εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς πληθώρας ἐργατικοῦ δυναμικοῦ καὶ τὴν γεωγραφικὴν διακίνησιν τούτου

δ) εἰς τὴν προώθησιν, τέλος, τοῦ ἐπαγγελματικοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐργαζομένων πρὸς δημιουργίαν εἰδικευμένων τεχνιτῶν, τοὺς ὁποίους ἀπαιτεῖ ἡ τεχνικὴ πρόοδος. Ἡ χρῆσις ἐκπαιδευτικῶν ἀδειῶν μετ' ἀποδοχῶν ἀποτελεῖ τὴν νέαν κατάκτησιν τῶν ἐργαζομένων, ἀλλὰ καὶ μίαν πραγματικὴν ἀνάγκην τῆς ἐποχῆς μας.

B I B Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Ἀγαλλοπούλου : Εἰσαγωγή εἰς τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, 1958.

Ἀγαπητίδης : Ἡ ἐπιχειρήσις εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομίαν, 1973.

Amonn : Ἔργασια καὶ οἰκονομικὴ θεωρία, εἰς Ἄρχεῖον Κοινων. καὶ Οἴκον. Ἐπιστημῶν, Α', 1.

Andrieux — Lignon : L'ouvrier d'aujourd'hui, 1966.

Aror : Dix — huit leçons sur la société industrielle, 1962.

Aumont : Construire l'entreprise, 1966.

Βλαχοπούλου : Τὰ ἐργατικὰ συμβόλια τῶν ἐπιχειρήσεων, 1951.

Bartoli : Science économique et travail, 1957.

Blauner : Alienation and Freedom. The manual worker in Industry, 1964.

Brun : La jurisprudence en droit du travail, 1967.

Camerlynck (sous la direction de) Traité de droit du travail (τόμοι 8) 1966-68.

Cassimatis : L'Etat, la société et le droit, 1965.

Croner : Die Angestellten in der Modernen Gesellschaft, 1954.

Dalle et Bounine — Cabalé : L'entreprise du futur, 1970.

David : La participation des travailleurs à la gestion des entreprises privées, 1954.

Drake : Labour Law, 1969.

Dubreuil : Le véritable «interressement» des travailleurs à la vie de l'entreprise, 1959.

Durand : Traité de droit du travail, 1948-56.

Fourastié : Les 40.000 heures, 1965.

Friedmann : Où va le travail humain? 1960.

Garcin : Cogestion et participation dans les entreprises des pays du Marché Commun. 1968.

Goetz — Girey : Les conditions d'existence dans les pays de la C.E.E. 1963.

Germidis : Stratégie syndicale et inflation dans les sociétés modernes 1969.

Hueck — Nipperdey : Lehrbuch des Arbeitsrechts. 1963.

Heilbroner : The Limits of American Capitalism.

Histoire générale du travail (4 τόμοι) 1959-61.

Καλομοίρη : 'Εργατικὸν δίκαιον, Α', 1969.

Καρακατσάνη : 'Η ἔννομος τάξις τῆς ἐκμεταλλεύσεως, 1969.

Κασσιμάτη : Μαθήματα Κοινωνικοῦ Δικαίου καὶ Κοινωνικῆς Πολιτικῆς, 1967.

Lannoye : La vie sociale de l'entreprise, 1966.

Lecaillon : Economie et politique sociales 1963.

Lesire — Ogrel : Le syndicat dans l'entreprise, 1967.

Lyon — Caen : Droit social européen. 1972.

Μαντζούφα : 'Εργατικὸν δίκαιον καὶ Οικονομία, 1962.

Μαντζούφα : Οικονομικὸν δίκαιον, 1960.

Mallet : La nouvelle classe ouvrière, 1963.

Wright Mills : L'élite du pouvoir, 1956.

Wright Mills : Les cols blancs, 1966.

Nikisch (μετάφρ. Κούση — Βασιλείου) : 'Εργατικὸν δίκαιον, 1953.

Πανᾶ : Οικονομικὴ τῆς ἀναπτύξεως, Α', 1971.

Paranque : La semaine de trente heures, 1967.

Payet : L'intégration des travailleurs dans l'entreprise, 1961.

Perroux : Capitalisme et communauté de travail, 1938.

Perroux : Le nouveau droit du travail, 1943.

Perroux : La coexistence pacifique, 1958.

Perroux : L'économie du XXe siècle, 1961.

Piatier : Equilibre entre développement économique et développement social, 1962

Philip : La démocratie industrielle, 1955.

Rivero — Savatier : Droit du travail, 1970.

Reflexions pour 1985 (1964).

Ripert : Aspects juridiques du capitalisme moderne.

Ripert : Les forces créatrices du droit, 1955.

Scott — Lynton : Le progrès technique et l'intégration sociale.

Sellier — Tiano : Economie du travail, 1962.

Shonfield : Le capitalisme d'aujourd'hui, 1967.

Tannenbaum : Φιλοσοφία τῆς ἐργασίας, 1955.

Tiano : L'action syndicale ouvrière et la théorie économique du salaire, 1958.

Touraine : Les travailleurs et les changements techniques, 1965.

Touraine : La société post — industrielle, 1969.